

Сергій АВЕРИНЦЕВ

AD FONTES!
(АФІНИ, ЄРУСАЛИМ, РИМ)

Тези

1. Одна з найсерйозніших небезпек нашої доби охарактеризована видатним християнським есеїстом ХХ сторіччя К.С. Льюїсом як “хронологічний снобізм”, що означає некритичне сприйняття чогось просто внаслідок його належності до інтелектуальної моди нашого часу. Аби уникнути цієї небезпеки розумової ізоляції серед сучасності, ми змушені постійно відтворювати в розумі, уяві та душі пам’ять про коріння європейської культури, яка є християнською за своєю сутністю та походженням (зокрема в аспектах, що можуть видатися скоріш секулярними та нейтральними стосовно віри як такої).

Бойовий клич гуманістів минулих часів “Ad fontes!” має стати сьогодні нашим девізом.

2. “Що є спільного між Афінами та Єрусалимом?”. Це сповнене виклику питання було колись поставлене Тертуліаном (*De praescriptione haereticorum*). Афіни означали філософію, світську культуру розуму, Єрусалим – віру. До цих символічних імен міст ми маємо додати третє ім’я – Рим, що уособлює державний порядок та закон. Щодо полемічного спрямування Тертуліанового вислову, поза сумнівом є те, що будь-який аналітичний погляд на європейську культуру минулого й сьогодення має визнати певні реальні контрасти та розмежування між грецькою, біблійною та римською культурними традиціями, так само як і між загальними принципами, що знаходять вираз у символічних образах трьох міст. Наприклад, при вивченні Старого Завіту доцільно зосередитися на рівні його ідентичності, яку бл. Ієронім називав *Herbraica veritas* (на протизвагу надмірній еллінізації). Але не менше, а навіть більше того, маємо ми

відчувати також ту внутрішню необхідність, згідно з якою всі три складові утворюють єдність: “Що Бог поєднав, хай людина не розлучає” (Мф. 19:6). Наприклад, деякі пропозиції “дееллінізувати” християнську віру, що походили в різні періоди від деяких ліберальних протестантів, є саме спробами розірвати те, що Бог та історія поєднали разом – і назавжди.

Недарма навіть всередині юдаїзму як такого не лише філософські тлумачення віри, подібні до тих, що знаходимо у Філона або Ібн-Гебіроля, але й такі вельми своєрідні феномени, як містицизм Кабали, були б неможливі без імпульсу “Афін”. Для християнської культури як цілого це є вірним *a fortiori*.

3. Розглянувши, наприклад, коріння найцентрального поняття європейської ментальності – ідеї *особи*, ми з необхідністю повинні будемо врахувати кожную з трьох парадигм: концептуальну мову Біблії та давньоєврейської традиції, яка із силою наголошувала, особливо в деяких містичних контекстах, на особових займенниках, таких як “я” і “ти”; римську традицію вчення законів, яка надавала іменникові *persona* морального та юридичного сенсу, долаючи попередні конотації ритуальної маски, надто суттєві, наприклад, для грецького *πρόσωπον*; грецьку філософську культуру, яка оточувала звичай й правила роздумом та обговоренням, даючи можливість римським юридичним поняттям перетворюватися для юридичного використання. Наприклад, преп. Максим Сповідник (+662), великий богослов людської Особи Христа (і безпосередньо людської особи як такої!), керувався у своїй думці, насамперед, безсумнівно, своєю вірою, вкоріненою в Біблії, тобто “Єрусалимом”; однак не можна залишати поза увагою той факт, що його навчання замолоду (під час підготовки до служби на посаді першого секретаря імператора Іраклія) включало вивчення *римського* права; нарешті, безумовно, імпульси, одержані від “Єрусалима” та “Рима”, зазнали суттєвої обробки в грецькій філософській культурі, що була типовим ґрунтом для грецької патристики, тобто “Афін”; таким чином, кожний із трьох компонентів виявляється цілковито необхідним для цілого. Дуже характерним є те, що при виникненні європейського “персоналізму” лише їхня взаємодія забезпечила умови для його існування. Я вважаю, що цей приклад є особливо показовим, бо поняття особи відіграє центральну роль у європейській аксіологічній системі, так що без цієї концепції дана система цінностей взагалі не є можливою.

4. Насмілюся процитувати слова великого російського виразника християнського гуманізму:

“La dissoluzione della religione deve (...) considerarsi come un sintomo infallibile dell’estinzione della memoria in quella data cerchia. Il cristianesimo solo (...) ha la forza di far rivedere la memoria ontologica delle civiltà alle quali si sostituisce; tanto che la cultura cristiana (che è la cultura greco-latina nei suoi due aspetti, dell’Oriente e dell’Occidente) riveste necessariamente il carattere universale (...)

L’Anamnesi universale in Christo – ecco dunque la mira della cultura umanistica cristiana: chi tale è la premessa storica dell’Apocatastasi universale...”

(Viaceslav Ivanov, Lettera ad Alessandro Pellegrini sopra la “docta pietas”, 1934).

[“Розклад релігії має бути визнаний незаперечним симптомом виснаження пам’яті в даному колі. Одне лише християнство (...) спроможне відродити онтологічну пам’ять цивілізацій, які вона собою заміщає, і тому християнська культура (тобто культура греко-латинська, в обох своїх видах – східному й західному) за своєю природою є всесвітньою (...).

Всесвітній Анамнезис у Христі – ось, таким чином, у чому мета гуманістичної християнської культури: тому що такою є передумова здійснення всесвітньої соборності (Італ. текст та рос. переклад у: В. Іванов, Збірник творів, т. III, Брюссель, 1979, сс. 442, 445; останню фразу “Apocatastasi universale” радше потрібно перекласти не як “всесвітня соборність”, а “всесвітній Апокатастазис” або “всесвітнє Відновлення – примітка редактора).]

“La memoria ontologica” [онтологічна пам’ять] – “L’Anamnesi universale in Cristo” [вселенський Анамнезис во Христі]: обидві формули – найкращі девізи наших майбутніх зусиль.